

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Survey Research) โดยการศึกษาเชิงคุณภาพนั้น ผู้วิจัยศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ข้อมูลจากคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา เอกสารประกอบการดำเนินงานของคณะสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ส่วนภาคสนามใช้การ สัมภาษณ์ข้อมูลจากพระสงฆ์ผู้มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน สำหรับการวิจัยเชิงปริมาณใช้ข้อมูลจาก การเก็บแบบสอบถามความคิดเห็นของประชาชนต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน แล้วนำ ข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสรุปผล เขียนเป็นแบบบรรยายเชิงพรรณนา มีการศึกษาแบ่งเป็น ๒ ส่วน สามารถสรุปได้ ดังนี้คือ

๕.๑ สรุปผลการวิจัยเชิงปริมาณ

จากการศึกษาบทบาทของการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ในเขตตำบลวังดิน อำเภอเมืองจังหวัดอุดรธานี โดยข้อมูลจากการตอบแบบสอบถาม ผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้

๕.๑.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามแยกตาม เพศ อายุ อาชีพ และการศึกษา ซึ่งเป็น ประชาชนที่อยู่ในเขตตำบลวังดินทั้งหมดจำนวน ๓๕๔ คน

กลุ่มผู้ที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีสถานภาพเป็นเพศหญิง จำนวน ๒๐๐ คน คิดเป็น ร้อยละ ๕๖.๕๐ เพศชาย จำนวน ๑๕๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๓.๕๐ มีอายุระหว่าง ๔๑ - ๕๐ ปี คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๑๘ มีอาชีพส่วนใหญ่คืออาชีพรับจ้าง จำนวน ๒๑๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๘๖ มีการศึกษาระดับ ป.๑ - ป.๖ จำนวน ๑๘๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๑.๙๖

๕.๑.๒ ข้อมูลระดับความคิดเห็นของประชาชนต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการ พัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ใน ๕ ด้าน

ความคิดเห็นของประชาชนต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของ พระสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน โดยภาพรวมทั้ง ๕ ด้าน อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = ๓.๙๖$) เมื่อพิจารณาเป็น รายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงตามลำดับดังต่อไปนี้ คือ ด้านการศึกษา ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านเศรษฐกิจ สามารถสรุปแยกเป็นรายด้านได้ดังนี้

๑) การพัฒนาชุมชนด้านสังคม พบว่า ความคิดเห็นของประชาชนต่อการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนด้านสังคม อยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.89$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า มีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกข้อ ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่สุด คือ พระสงฆ์มีการจัดอบรมธรรมแก่ประชาชน ($\bar{x} = 4.18$)

๒) การพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ พบว่า ประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในด้านเศรษฐกิจอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.68$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าทุกข้อมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ยกเว้น เป็นวิทยากรบรรยายเกี่ยวกับการส่งเสริมการประกอบอาชีพของชุมชน ($\bar{x} = 3.33$) และจัดทำโครงการเกี่ยวกับการฝึกอบรมและการสร้างรายได้ในชุมชน ($\bar{x} = 3.41$) ซึ่งมีความเห็นอยู่ในระดับปานกลาง ข้อที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับสูงสุด คือ พระสงฆ์เป็นตัวอย่างในการประพฤติและเป็นกัลยาณมิตรต่อคนในชุมชน ($\bar{x} = 3.99$) และ มีการจัดตั้งองค์กรชุมชน เช่น มูลนิธิ กองทุน ศูนย์ ฯลฯ ($\bar{x} = 3.99$)

๓) การพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรม พบว่า ประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในด้านวัฒนธรรมโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.68$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด คือ มีการเทศนาในวันสำคัญ ๆ เช่น วันวิสาขบูชา ($\bar{x} = 4.62$) และ มีการส่งเสริมการจัดงานประเพณีในวันสำคัญ ๆ เช่น วันวิสาขบูชา ฯลฯ ($\bar{x} = 4.59$) นอกนั้นอยู่ในระดับมากทุกข้อ

๔) การพัฒนาชุมชนด้านการศึกษา พบว่า ประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในด้านการศึกษาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.96$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่ามีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่สุด คือ มีการส่งเสริมให้พระสงฆ์ สามเณร ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงทั้งปริยัติสามัญ/บาลี ($\bar{x} = 4.28$) ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ มีการสนับสนุนการสร้างโรงเรียนและอาคารเรียนเพื่อการศึกษา ($\bar{x} = 3.56$)

๕) การพัฒนาชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า ประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในด้านสิ่งแวดล้อมโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.97$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ จัดบริเวณวัดให้ร่มรื่น เป็นตัวอย่างแก่ชุมชน ($\bar{x} = 4.18$) ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม ($\bar{x} = 3.79$)

๕.๒ สรุปผลการวิจัยเชิงคุณภาพ

วิธีการศึกษาในเชิงคุณภาพนี้ ผู้วิจัยใช้การศึกษาจากภาคเอกสาร ซึ่งเป็นเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือพระไตรปิฎก ขันทุติยภูมิ เป็นตำรา หนังสือ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง แบบผสมผสานกับข้อมูลที่ได้โดยการสัมภาษณ์และการเสวนากลุ่มย่อย เพื่อเป็นการสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย และได้เรียบเรียงข้อมูลมานำเสนอ สามารถสรุปตามลำดับหัวข้อดังต่อไปนี้

๕.๒.๒ บทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน

คณะสงฆ์ในเขตตำบลวังดินได้ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาสังคมเป็นอย่างดี และได้สนองนโยบายในการพัฒนาสังคม จึงมีส่วนในการกำหนดบทบาทและขอบเขตในการพัฒนาสังคมในแทบทุกด้าน และที่ผ่านมามีผลของการดำเนินงานในการพัฒนาชุมชนในบางโครงการนั้นเป็นที่ประจักษ์แก่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พอสรุปเป็นการพัฒนาชุมชนด้านต่าง ๆ ๕ ด้าน ดังนี้

๑) **ด้านการพัฒนาสังคม** บทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดินในด้านสังคมนั้น คณะสงฆ์ในตำบลตระหนักดีว่า สิ่งสำคัญที่สุดอันดับแรกต้องเน้นที่ตัวบุคคล การพัฒนาคนนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่ง พื้นฐานด้านจิตใจของคนเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงคุณภาพชีวิตของคนในสังคม และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข บนพื้นฐานของการมีศีลธรรม และคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน ในการวิจัยครั้งนี้พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนด้านสังคมนั้น จะทำในรูปแบบของโครงการต่างๆ และการมีส่วนร่วมกับชุมชนอยู่เสมอ โดยยึดหลัก บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) โดยคณะสงฆ์ในเขตตำบลวังดินมีโครงการในด้านพัฒนาสังคมดังนี้ คือ (๑) โครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน เพื่อเป็นการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม โดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตประจำวัน (๒) โครงการอบรมประชาชนประจำตำบล เพื่อสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรม จริยธรรม ความรับผิดชอบ ให้เกิดขึ้นแก่บุคลากรและประชาชนในตำบล จนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องเหมาะสม และ (๓) โครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ เพื่อสร้างสรรค์พื้นฐานทางสังคมให้เกิดความสงบสุขแบบยั่งยืน

๒) **ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ** ประชาชนเริ่มเห็นความสำคัญในบทบาทของพระสงฆ์มากขึ้น และประชาชนต้องเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจที่อาจมีผลกระทบมากจากปัญหาการเมือง พระสงฆ์ต้องเป็นที่พึ่งในยามคับขัน ทำให้ต้องหาแนวทางในการช่วยแก้ปัญหาโดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย และอยู่ในขอบเขตที่พระสงฆ์จะทำได้ คือไม่ใช่เพียงแค่เทศนาสั่งสอนเท่านั้น แต่ต้องลงมือปฏิบัติโดยการเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง โดยในปีที่ผ่านมาการมีบทบาทของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดินด้านการส่งเสริมเรื่องเศรษฐกิจเริ่มโดดเด่นเห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น เมื่อได้รับนโยบายในด้านเศรษฐกิจ จาก คสช. เข้ามาดำเนินการในรูปแบบของโครงการดังนี้คือ (๑) โครงการแผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง เพื่อสร้างความยั่งยืนทางด้านสังคมและเศรษฐกิจให้ยั่งยืนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง และ (๒) โครงการตำบลเศรษฐกิจพอเพียงเป็นผลสืบเนื่องมาจากโครงการแผ่นดินธรรม

แผ่นดินทอง ทำให้ประชาชนในตำบลมีอาชีพ มีรายได้ ทดแทนการทำเกษตรกรรมที่ได้รับผลกระทบมาจากการขาดแคลนน้ำ

๓) การพัฒนาด้านวัฒนธรรม การพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรมในเขตตำบลวังดิน ในปัจจุบันยังคงมีการร่วมมือกันระหว่างวัดและชุมชนอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้จะไม่มีประเพณีที่โดดเด่นมากนัก แต่ก็ได้รับการและพยายามสืบทอดงานที่สำคัญๆ ไว้ เช่น ประเพณีงานสลากภัตตาหาร งานประเพณีสงกรานต์ การรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีโครงการที่สำคัญ คือ โครงการบวชนาคสามัคคี เป็นการอนุรักษ์ประเพณีที่ดั่งามทางพระพุทธศาสนา (๒) โครงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อฟื้นฟูและรักษาวัฒนธรรมที่ดั่งามทั้งเก่าและใหม่มิให้สูญหาย โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง

๔) การพัฒนาทางการศึกษา คณะสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน ตระหนักถึงความสำคัญในการศึกษา เพราะในอดีต คนในชุมชนวังดินนั้นมีความรู้่น้อย เนื่องมาจากปัญหาความยากจนและการเลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ แต่ในปัจจุบันได้มีการเปิดโอกาสทางการศึกษามากขึ้น โดยการเรียนนั้นไม่จำกัดอายุ เพศ หรือวัย การศึกษาเป็นรูปแบบของการศึกษาตลอดชีวิต วัดต่างๆ ในเขตตำบลวังดินได้มีการช่วยกันกระตุ้นในเรื่องการศึกษาโดยเฉพาะ เช่น การสนับสนุนให้พระสงฆ์และสามเณรได้เรียนต่อ โดยคณะสงฆ์สนับสนุนในเรื่องทุนการศึกษา การส่งเสริมการเรียนนักเรียนธรรม บาลี และการจัดตั้งกองทุนการศึกษาให้กับเด็กนักเรียนในโรงเรียนชุมชนในทุกปี สำหรับเด็กนักเรียนที่เรียนดีแต่ยากจน

๕) การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการอบรมสั่งสอนเรื่องของการอนุรักษ์ธรรมชาติและปลูกจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชน จึงได้มีโครงการที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นเป็นโครงการที่สำคัญ คือ โครงการบวชป่า ซึ่งพระสงฆ์มีบทบาทเป็นตัวเชื่อมให้คนในชุมชนและองค์กรส่วนท้องถิ่นทำงานร่วมกัน โดยนำหลักธรรมและพิธีการทางศาสนาไปใช้ คือการบวชต้นไม้ โดยการนำผ้าเหลือง ไปมัดต้นไม้ที่กำลังเจริญเติบโต และเป็นสิ่งที่บ่งบอกว่าต้นไม้ต้นนั้นทุกคนต้องช่วยกันอนุรักษ์ห้ามทำลายโดยเด็ดขาด เพราะได้บวชแล้ว ถือเป็นการสร้างความเชื่อเพื่อให้เกิดจิตสำนึกและความละอายต่อการตัดไม้ทำลายป่า ทำให้คนในชุมชนมีการอยู่อาศัยเกื้อกูลกับธรรมชาติอย่างมีความสุข โดยถือว่าการตอบแทนคนกับสิ่งแวดล้อม

๕.๒.๒ หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน

หลักพุทธธรรมที่พระสงฆ์ในเขตตำบลวังดินนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน ผู้วิจัยทำการศึกษาใน ๕ หลักธรรม มีดังนี้

๑) หลักสังคหวัตถุ ๔ หมายถึง ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในหลักสามัคคี ๔ ประการ คือ (๑) ทาน คือ การให้ (๒) ปิยวาจา คือ วาจาไพเราะ (๓) อตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ (๔) สมานัตตตา คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย

สังคหวัตถุ ๔ ประการดังกล่าวมาแล้ว อำนวยประโยชน์ที่มองเห็นได้เป็นรูปธรรมหลายอย่าง คือ ช่วยให้บุคคลดำรงตนอยู่ได้ในสังคมด้วยความสุข เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ สนิทไมตรีระหว่างกัน เป็นเครื่องส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ให้มีความเคารพนับถือกันตามสมควร แก่ฐานะ อีกทั้งเป็นเครื่องประสานองค์ประกอบต่างๆ ของสังคมให้คงรูปอยู่และดำเนินไปได้ด้วยดี และยังช่วยส่งเสริมศีลธรรมและป้องกันความประพฤติเสื่อมเสียในสังคมอีกด้วย

๒) ทัฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์ หมายถึง ประโยชน์ในปัจจุบัน ๔ อย่าง คือ

- (๑) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่นในการประกอบกิจ
- (๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา
- (๓) กัลยาณมิตตตา ความมีเพื่อนเป็นคนดีไม่คบคนชั่ว
- (๔) สมชีวิตา ความเลี้ยงชีวิต ตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หาได้ไม่ให้เกิดความยาก

หลักทัฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์ เป็นหลักธรรมที่เอื้อให้เกิดความสุขและสำเร็จประโยชน์ในปัจจุบัน อันจะทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา วัฒนธรรม เป็นต้น โดยมีหลักการจำและนำไปใช้อย่างง่าย ๆ ที่เราเรียกกันว่า หัวใจเศรษฐกิจ โดยย่อคือ “อุ อา กะ สะ”

๓) อิทธิบาท หมายถึง บาทฐานแห่งความสำเร็จ ๔ ประการ คือ (๑) ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น (๒) วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น (๓) จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น (๔) วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น ธรรม ๔ อย่างนี้ ย่อมเนื่องสัมพันธ์กัน และแต่ละอย่างๆ มีหน้าที่เฉพาะของตน เป็นเหตุเป็นผลเกี่ยวพันกัน กล่าวคือ เมื่อมี ฉันทะ ความยินดีความรักในกิจหรืองานที่กระทำ ย่อมทำให้เกิด วิริยะ ความเพียรพยายามในกิจหรืองานนั้น เมื่อมีความเพียรเกิดขึ้น จึงย่อมต้องเกิด จิตตะ ความฝักใฝ่ ความสนใจหรือเอาใจใส่ต่อสิ่งนั้น เมื่อฝักใฝ่ใส่ใจ ย่อม วิมังสา สอดส่องหรือพิจารณาในสิ่งนั้นอย่างหาเหตุผลหรืออรรถด้วยปัญญานั้นเอง อิทธิบาท จึงเป็นคุณอันวิเศษที่เกื้อหนุนให้ประสบความสำเร็จในกิจหรืองานต่างๆ

๔) พรหมวิหาร ๔ หมายถึง ธรรมของพรหมหรือของท่านผู้เป็นใหญ่ พรหมวิหาร เป็นหลักธรรมสำหรับทุกคน การเจริญพรหมวิหาร ๔ อันได้แก่ เมตตาพรหมวิหาร คือ การคิดให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วกันหมด กรุณาพรหมวิหาร คือปรารถนาให้สัตว์ทั้งปวงที่เป็นทุกข์อยู่ ให้พ้นจากทุกข์ทั้งสิ้น มุทิตาพรหมวิหาร คือปรารถนาให้สัตว์ทั้งปวงที่ได้สุขสมบัติหรือคุณสมบัติแล้ว จงดำรงอยู่ในสุขสมบัติหรือคุณสมบัติของตน อย่าได้พลัดพรากจากสุขสมบัติหรือคุณสมบัติที่ตนได้แล้ว และ อุเบกขาพรหมวิหาร มีความเพิกเฉย ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ ในสัตว์ทั้งหลายที่ได้สุขหรือได้ทุกข์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน หากบุคคลใดมีพรหมวิหารธรรมเป็นคุณธรรมประจำตนแล้ว ก็นับว่าผู้นั้นมีคุณธรรมของ "ผู้ใหญ่" หรือ "ผู้ปกครอง" อย่างสมบูรณ์ จะเป็นผู้นำชุมชนใด ก็จะเป็นร่มโพธิ์ ร่มไทรหรือเป็นที่พึ่งที่อาศัยของผู้น้อยหรือผู้อยู่ใต้ความปกครองได้เป็นอย่างดี

๕) หลักสัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพชอบ คือ การทำมาหากินด้วยอาชีพที่สุจริต ไม่ว่าจะประกอบอาชีพใดก็ตามอยากให้ทุกคนคำนึงถึง สัมมาอาชีวะ ไว้เป็นหลักในการทำงาน สัมมาอาชีวะ คือ การประกอบอาชีพที่ถูกต้องตามกฎหมาย เลี้ยงชีพโดยชอบธรรม ทำด้วยความสุจริต และถูกต้องตามหลักศีลธรรม อย่างที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านได้ทรงเน้นว่าให้เว้นจาก มิจฉาวิชาด้วย ซึ่งมี ๕ อย่าง คือ ๑. การละเว้นจากการขายสุรา ๒.ขายยาพิษ ๓.ขายอาวุธ ๔.ขายมนุษย์ และ ๕. ขายสัตว์ที่มีชีวิต เนื่องจากสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ ล้วนเป็นบ่อเกิดแห่งการที่ทำให้คนเข้าใจผิดได้ง่ายว่าเป็นการสนับสนุนให้คนทำความชั่ว และเป็นหนทางแห่งความเสื่อมในชีวิต

๕.๒.๓ การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาหลักพุทธธรรมจำนวน ๕ หลักธรรมเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ คือ ๑) สังคหัตถ์ ๔ ๒) ญาณมิมกัตถะประโยชน์ ๓) อิทธิบาท ๔ ๔) พรหมวิหาร ๔ และ ๕) หลักสัมมาอาชีวะ กับการนำไปประยุกต์ใช้ในงานพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในด้านต่างๆที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ๕ ด้าน คือ ด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การศึกษาและสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาจากการใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการเสวนากลุ่มย่อย แล้วทำการเรียบเรียงข้อมูล ซึ่งสามารถสรุปโดยภาพรวมได้ดังนี้ คือ

๑) การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนด้านสังคม พบว่าพระสงฆ์นำหลักธรรมทั้ง ๕ หลักธรรม คือ สังคหัตถ์ ๔ ญาณมิมกัตถะประโยชน์ อิทธิบาท ๔ พรหมวิหาร ๔ และหลักสัมมาอาชีวะ โดยการนำไปใช้สอดแทรกกับโครงการที่พระสงฆ์มีบทบาททำอยู่เป็นประจำ เพื่อให้ชุมชนนั้นมีแนวทางในการปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

๒) การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ พบว่า พระสงฆ์นำหลักธรรม ๒ หลักธรรม คือ สังคหัตถ์ ๔ ญาณมิมกัตถะประโยชน์ โดยนำไปประยุกต์ใช้ผ่านโครงการที่มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ เช่น โครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง เป็นแนวการทำให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านนำมาใช้เป็นหลักในการแก้ปัญหาการเกษตรกรรมที่ขาดแคลนน้ำ โดยการปลูกพืชผักสวนครัว และนำหลักธรรมมาเป็นหลักในการทำงาน เพราะเป็นหลักธรรมที่สามารถส่งเสริมให้ชาวบ้านพึ่งพาตนเอง กินอยู่อย่างพอเพียง

๓) การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรม พบว่า พระสงฆ์ได้นำหลักธรรม ๒ หลักธรรม คือ ญาณมิมกัตถะประโยชน์ และอิทธิบาท ๔ โดยให้วัดและพระสงฆ์เป็นแกนนำ ในการถ่ายทอดความรู้ผ่านโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อเป็นการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ให้คงอยู่และเอื้อต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน เพราะหลักธรรมดังกล่าว ส่งเสริมให้คนมีจิตสำนึกในการสืบทอดสิ่งดีงามให้กับลูกหลานรุ่นต่อไป

๔) การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนด้านการศึกษา มีการเน้นที่หลักอิทธิบาท ๔ ในการนำไปใช้ประโยชน์ เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด คือการมีความรู้คู่กับการมีคุณธรรม จนสามารถนำความรู้ที่เกิดจากการศึกษามาใช้ในการพัฒนาชุมชนในด้านอื่น ๆ ต่อไป ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลเชิงปริมาณยังพบว่า ประชาชนมีระดับความคิดเห็นด้านการศึกษานี้สูงที่สุด แสดงว่า ปัจจุบันพระสงฆ์มีบทบาทในด้านนี้มากขึ้น

๕) การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม พบว่าพระสงฆ์ได้นำหลักธรรมทั้ง ๔ หลักธรรม คือ ทิฐุธัมมมิกัตถะประโยชน์ อิทธิบาท ๔ พรหมวิหาร ๔ และหลักสัมมาอาชีวะ โดยผ่านโครงการที่สำคัญ คือ โครงการบวชป่า พระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้นำในการนำองค์กรในตำบลพร้อมทั้งประชาชนในการทำกิจกรรมที่สอดคล้องกับพิธีการทางศาสนา โดยมีการเทศนาธรรมที่เกี่ยวข้อง ก่อนการปฏิบัติกิจกรรมอื่นในการร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและผืนป่า อันเป็นต้นน้ำลำธาร และเป็นแหล่งชีวิตที่สำคัญของคนในชุมชน

การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ล้วนเป็นการส่งเสริมในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ๕ ด้าน คือ สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การศึกษา และสิ่งแวดล้อม มีวิธีการประยุกต์ดังนี้คือ ๑. นำหลักพุทธธรรมมาเป็นฐานในการทำงาน ๒. นำมาเป็นหลักยึดในการทำงาน และ ๓. นำมาเป็นหลักในการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ ด้านสังคมก็อย่างเช่น ในเรื่องของการอยู่ร่วมกัน การรักษาศีล ด้านเศรษฐกิจ เช่น เรื่องการออม การรักษา การใช้จ่ายให้พอเหมาะแก่ฐานะ จะต้องมีความขยันอดทนเพื่อการเลี้ยงชีพตามอัตภาพ และการอยู่อย่างพอเพียง ด้านวัฒนธรรมก็มีการส่งเสริมในการหมั่นรักษานบธรรมเนียมนิยมประเพณีที่ดีงาม ด้านการศึกษา ส่งเสริมสนับสนุนให้มีความมุ่งมั่น เพียรศึกษาให้ประสบความสำเร็จ และให้โอกาสทางการศึกษาแก่คนยากจน และในด้านสิ่งแวดล้อม ควรอยู่อย่างเกื้อกูลกับธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนหรือทำลาย แต่อยู่กับธรรมชาติอย่างมีความสุข

สรุป จากหลักธรรมดังกล่าวข้างต้นที่พระสงฆ์ในเขตตำบลวังดินนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนนั้น เป็นเพียงส่วนหนึ่ง ซึ่งในทางพระพุทธศาสนายังมีหลักธรรมอีกจำนวนมากที่สามารถนำมาประยุกต์ได้ แต่ผู้วิจัยเลือกหลักธรรมพื้นฐาน และประชาชนคนทั่วไปสามารถเข้าใจและนำมาประยุกต์ในการปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สูงสุด คือ (๑) ก่อให้เกิดความศรัทธา (๒) ก่อให้เกิดความสามัคคี (๓) ก่อให้เกิดเครือข่ายในการทำงานร่วมกันระดับท้องถิ่น (๔) ทำให้ได้พื้นฐานแนวคิดใหม่ในการทำงาน (๕) ทำให้เกิดความเสียสละในหมู่คณะ ในชุมชน (๖) ทำให้คนในชุมชนมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองมากขึ้น มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน (๗) ไม่ก่อให้เกิดการติเตียน (๘) ทำให้เกิดความสมดุลในสังคม คือ ความพอดี พออยู่และพอกิน สู่หลักการพอเพียง (๙) ทำให้คนในสังคมเกิดความสุขทั้งกาย วาจา และใจ และ (๑๐) ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขที่แท้จริง โดยยึดหลักการทางพระพุทธศาสนาในการดำเนินชีวิต เกิดคุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์

๕.๓ อภิปรายผล

ผู้วิจัยจะทำการอภิปรายผลจากผลการศึกษาข้อมูลโดยภาพรวมจากการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนใน ๕ ด้าน

ผลการศึกษาโดยภาพรวมจากการตอบแบบสอบถามพบว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน คือ ด้านการศึกษา ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านเศรษฐกิจ ตามลำดับ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสุวรรณวรการ ที่ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี” ผลการศึกษาพบว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนในภาพรวมอยู่ในระดับมาก คือ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม สาธารณสุขและด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีบทบาทด้านวัฒนธรรมอยู่ในระดับสูงสุด คือ มีการมีการเทศนาในวันสำคัญ ๆ เช่น วันวิสาขบูชา มีการส่งเสริมการจัดงานประเพณีในวันสำคัญ ๆ เช่น วันมาฆบูชา ส่งเสริมให้มีการทำบุญในเทศกาลของทุกเดือน มีการบริจาคปัจจัยในการบูรณะโบราณสถาน โบราณวัตถุ มีการรวบรวมเอกสารตำราทางวัฒนธรรม วัดเป็นศูนย์กลางการติดต่อประสานงานทางศิลปวัฒนธรรม และมีการศึกษาวิจัย เพื่อหาแนวทางการพัฒนาวัฒนธรรม^๑

(๑) การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ด้านสังคม พบว่า พระสงฆ์นำหลักธรรมโดยการนำไปใช้สอดแทรกกับโครงการที่พระสงฆ์มีบทบาททำอยู่เป็นประจำ เพื่อให้ชุมชนนั้นมีแนวทางในการปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ในทุกๆด้านที่เกี่ยวกับชุมชน ในการสร้างความรักความสามัคคีให้เกิดขึ้น โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสุจินธรรม นิวิฐ (สมจิต อธิปญฺโญ) ศึกษาเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน : กรณีศึกษาคณะสงฆ์อำเภอคลอง จังหวัดแพร่” ผลการศึกษาพบว่า พระสงฆ์ในเขตตำบลทุ่งแล้ง ได้มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนตามหลักธรรมทั้งหมด ๘ ด้าน คือ ๑) ด้านการส่งเสริมศีลธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมประเพณี ๒) ด้านสุขภาพอนามัย ๓) ด้านสัมมาอาชีพ ๔) ด้านสันติสุข ๕) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๖) ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ ๗) ด้านกตัญญูกตเวทิตาธรรม และ ๘) ด้านสามัคคีธรรม เพราะฉะนั้นพระสงฆ์ในตำบลทุ่งแล้งได้มีการอบรมสั่งสอนให้ประชาชนกับพระสงฆ์ในตำบลทุ่งแล้ง ทำให้เกิดความสามัคคี ร่วมกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยยึดถือเอาหลักศีลธรรม คุณธรรม ความดีงาม ตามหลักธรรมคำสอนสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อให้มีการดำเนินการคุณภาพของชีวิตประชาชนอยู่อย่างมีความสุขจึงได้เน้นในการปฏิบัติมากกว่าการสอนให้รู้เท่านั้น และมีการประสานงานและได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ^๒ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ใจดนัย ศรีวังพล ศึกษาเรื่อง “ศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการทำงานจิตอาสาของอาสาสมัครสวพ. ๙๑” ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับจิตอาสาใน

^๑ พระครูสุวรรณวรการ, “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^๒ พระครูสุจินธรรมนิวิฐ, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน : กรณีศึกษาคณะสงฆ์อำเภอคลอง จังหวัดแพร่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

พุทธศาสนา พบหลักธรรมที่ใช้คือ ๑) พรหมวิหาร ๔ หลักธรรมประจำใจ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ๒) สังคหวัตถุ ๔ หลักธรรมเพื่อการสงเคราะห์สังคม ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา สมานัตตตา และหลักธรรมที่ส่งเสริมการทำงานจิตอาสา โดยมีหลักไวยาวัจมัย หมายถึงการ ขวนขวายช่วยเหลือตามกำลัง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน อันจะนำไปสู่สังคมที่สงบเย็น เป็นประโยชน์ร่วมกัน สำหรับการประยุกต์หลักพุทธธรรมต่อการทำงานจิตอาสาของอาสาสมัครสวพ. ๙๑ นั้น จากการวิจัยพบว่า มีการประยุกต์ การให้ความช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปัน บรรเทาทุกข์ มาใช้ กับวิถีชีวิตประจำวันในยุคปัจจุบันที่สับสนวุ่นวายได้อย่างสอดคล้องกลมกลืน และการมีปัญญาที่จะ นำเอาหลักพุทธธรรมที่เป็นหลักประจำใจคือพรหมวิหาร ๔ และสังคหวัตถุ มาส่งเสริมสังคม เพื่อให้คนในสังคมได้รับประโยชน์ และผู้ช่วยเหลือได้รับประโยชน์ตนคือความสุขใจที่ได้ช่วย สิ่งที่สำคัญที่สุดคือเกิดการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจทำให้เห็นถึงสัจธรรมของชีวิต ให้อภัยมากขึ้น ทุกข์ น้อยลง^๓

(๒) การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ด้านเศรษฐกิจ พบว่า ได้นำหลักพุทธธรรมนำไป ประยุกต์ใช้ผ่านโครงการที่มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ เช่น โครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง เป็นแนวการทำให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านนำมาใช้เป็นหลักในการ แก้ปัญหาการเกษตรกรรมที่ขาดแคลนน้ำ โดยการปลูกพืชผักสวนครัว และนำหลักธรรมมาเป็นหลักใน การทำงาน เพราะเป็นหลักธรรมที่สามารถส่งเสริมให้ชาวบ้านพึ่งพาตนเอง กินอยู่อย่างพอเพียง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูพิศาลธรรมรักษิต ได้ศึกษาเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมใน การพึ่งตนเอง : กรณีศึกษากลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านแม่ใส” ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่ ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงได้แก่ ความสันโดษ คือ ความพอใจในสิ่งที่ตนมี ตนได้ ตนเป็น ตรงกับพระ ราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่อง ความพอเพียง หรือ เศรษฐกิจพอเพียง ความรู้จัก ประมาณตน คือ พุทธธรรมที่รู้ตัวตน รู้สถานภาพ รู้ฐานะตนเองแล้ว บริหารเศรษฐกิจตนเองได้อย่าง เหมาะสม และ หลักธรรมทางสายกลาง คือ มรรคมีองค์ ๘ ก็คือ การพอดี ไม่สุดโต่งไปด้านใดด้าน หนึ่ง ไม่แสวงหาทรัพย์จนไม่มีเวลาหยุดและการตระหนี่ในทรัพย์ที่ตนหามาได้ ทางที่ดี คือ ความพอดี ตรงกลาง เรียกว่าทางสายกลาง เป็นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ อย่างเป็น รูปธรรม การจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ชุมชนบ้านแม่ใสประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี มิได้เพียงแค่ผู้ ก่อตั้ง หากแต่การร่วมมือร่วมใจของสมาชิกที่ร่วมใจกันประพฤติปฏิบัติตามระเบียบที่อยู่ภายนอก และระเบียบใจ คือ สัจจะ คือความจริงต่อตนเอง จริงใจต่อผู้อื่น คือ พอถึงเวลาที่จะต้องส่งหรือเก็บ เงินสะสมก็ต้องไปส่ง ตามวันเวลาที่กำหนด สุดท้าย จริงใจต่อผู้อื่น^๔

^๓ ใจตนย์ ศรีวังพล, “ศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการทำงานจิตอาสาของอาสาสมัครสวพ. ๙๑” , วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^๔ พระครูพิศาลธรรมรักษิต, “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพึ่งตนเอง : กรณีศึกษากลุ่มสัจจะ ออมทรัพย์บ้านแม่ใส”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๔).

(๓) การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ด้านวัฒนธรรม พบว่า วัดและพระสงฆ์เป็นแกนนำในการถ่ายทอดความรู้ผ่านโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อเป็นการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ให้คงอยู่และเอื้อต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน เพราะหลักธรรมดังกล่าว ส่งเสริมให้คนมีจิตสำนึกในการสืบทอดสิ่งดีงามให้กับลูกหลานรุ่นต่อไป สอดคล้องกับงานวิจัยของ **เสาวลักษณ์ ขำนิล** ศึกษาเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านวังไผ่และหมู่บ้านอุตะเถา จังหวัดชัยนาท” พบว่าพระสงฆ์มีบทบาทที่สำคัญในการช่วยพัฒนาชุมชนในด้านวัฒนธรรมให้มีความเจริญก้าวหน้า และสามารถทำงานแทนพัฒนากรหรือเป็นปราชญ์ชาวบ้าน เพราะพระสงฆ์เป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลง เป็นผู้ประสานงาน เป็นผู้นำชาวบ้านในการรวมกลุ่มทำงานต่างๆ ในการทำงานด้านพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์นั้นได้ผลเป็นอย่างดี เพราะพระสงฆ์ได้รับความช่วยเหลือและไว้วางใจจากประชาชน^๕

(๔) การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ด้านการศึกษา มีการเน้นที่หลัก อิทธิบาท ๔ ในการนำไปใช้ประโยชน์เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด คือการมีความรู้คู่กับการมีคุณธรรม จนสามารถนำความรู้ที่เกิดจากการศึกษามาใช้ในการพัฒนาชุมชนในด้านอื่น ๆ ต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำหรือผู้ปกครอง ผู้บริหาร ควรนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้สูงสุด สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระดณัย อนาวีโล(บุญสาร)** ได้ศึกษาเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษา: กรณีศึกษาผู้บริหารสถานศึกษาจังหวัดนครสวรรค์” ผลการศึกษาพบว่า แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษาตามทัศนะของผู้บริหารสถานศึกษา นั้นมีหลากหลาย และมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้การบริหารงานสัมฤทธิ์ผลประกอบด้วย บุคลิกของผู้บริหารที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติคือ เป็นผู้ที่มีคุณธรรมในการบริหารจัดการและยึดหลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม โดยที่คุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษาที่ดีจะส่งผลทำให้เป็นที่ยอมรับจากบุคลากรทุกฝ่าย ทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพสูง ทำให้บุคลากรครูมีขวัญกำลังใจที่ดี และผู้เรียนได้รับการพัฒนาเต็มตามศักยภาพนอกจากนี้ พบว่า ผู้บริหารเห็นความสำคัญของการบริหารแบบมีส่วนร่วมว่าสามารถช่วยให้งานสำเร็จและบุคลากรมีความสุขในการทำงานแบบ “ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมปรับปรุงแก้ไข และร่วมภาคภูมิใจ” สิ่งที่ทำให้ผู้บริหารรู้สึกพอใจในการบริหารงานของตน คือ การยึดมั่นในคุณธรรม ให้การสนับสนุนบุคลากรและส่งเสริมการศึกษาของผู้เรียน คุณธรรมเป็นหัวใจสำคัญในการบริหาร สามารถสร้างความศรัทธา และเป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดความรัก ความสามัคคีในหมู่คณะ หากผู้บริหารมีคุณธรรมประกอบกับการทำงานแล้วย่อมทำให้ครูมีสุขภาพจิตที่ดีและเกิดบรรยากาศในการทำงานอย่างมีความสุขอันจะส่งผลต่อความสามารถในการจัดการเรียนการสอนให้ดีและมีคุณภาพต่อผู้เรียนในที่สุด^๖

^๕ เสาวลักษณ์ ขำนิล, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านวังไผ่และหมู่บ้านอุตะเถาจังหวัดชัยนาท”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

^๖ พระดณัย อนาวีโล, “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษา: กรณีศึกษาผู้บริหารสถานศึกษาจังหวัดนครสวรรค์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

(๔) การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ด้านสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้นำในการนำองค์กรในตำบลพร้อมทั้งประชาชนในการทำกิจกรรมที่สอดคล้องกับพิธีการทางศาสนา โดยมีการเทศนาธรรมที่เกี่ยวข้อง ก่อนการปฏิบัติกิจกรรมอื่นในการร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและผืนป่า อันเป็นต้นน้ำลำธาร และเป็นแหล่งชีวิตที่สำคัญของคนในชุมชน มีการเรียนรู้จากธรรมชาติผสมผสานกับความเข้มแข็งของคนในชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ **ประเวศ วะสี** ที่กล่าวว่า บทบาทของพระสงฆ์นั้นจะต้องมองเห็นวัตถุประสงค์และหน้าที่ของตนเองให้ชัดเจนจะต้องสร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ชี้นำทิศทางการพัฒนาที่ถูกต้องให้แก่สังคมส่งเสริมการเข้มแข็งของชุมชน แก้ไขความขัดแย้งด้วยสันติวิธีอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม^๗

๕.๔ ข้อเสนอแนะ

๕.๔.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การวิจัยเรื่องการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี มีข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ดังนี้

๑) ทางคณะสงฆ์ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัดอุดรธานี ควรจัดให้มีการจัดอบรมหลักสูตรการบริหารจัดการวัดและชุมชนให้กับพระสงฆ์ในเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้มีความรู้ความชำนาญอย่างสม่ำเสมอ

๒) จากผลการวิจัย พบว่า ระดับการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ด้านเศรษฐกิจ มีค่าเฉลี่ยระดับน้อยมากกว่าทุกด้าน จากข้อค้นพบนี้ ทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญกับบทบาทในการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจ ควรมีการทบทวนนโยบายของคณะสงฆ์ใหม่ ในฐานที่พระสงฆ์ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นจะมีมาตรการใดในการพัฒนาชุมชนได้มากที่สุด เพื่อช่วยเหลือชุมชนให้มีความผาสุกตลอดไป

๕.๔.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปปฏิบัติ

๑) พระสงฆ์ที่ดำเนินการพัฒนาชุมชน ควรมีการประสานงานหรือปรึกษาร่วมกันระหว่างชุมชนที่จะดำเนินโครงการนั้นๆ

๒) การทำงานร่วมกันระหว่างพุทธศาสนิกชนกับคณะสงฆ์ในด้านต่างๆควรให้เป็นไปบนพื้นฐานของความเป็นกลาง โดยเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมทั้งสองฝ่าย

๓) การประเมินผลการปฏิบัติงานควรทำทุกครั้งที่ในการทำโครงการพัฒนาชุมชนเพื่อให้ทราบจุดเด่นจุดด้อยของบุคลากร

^๗ ประเวศ วะสี, หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิซีเมนต์ไทย, ๒๕๓๙), หน้า ๗๙.

๕.๔.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

- ๑) ควรมีการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดอุดรดิตถ์
- ๒) ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเพื่อหา แนวทางในการหาความรู้ใหม่ ๆ มาพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้าแบบยั่งยืน
- ๓) ควรมีการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับองค์กรของพระสงฆ์เกี่ยวกับการ พัฒนาหรือการบริหารจัดการองค์กรให้เข้มแข็งต่อไป
- ๔) ควรมีการศึกษาผลกระทบหรือผลสะท้อนที่เกิดจากการไม่ร่วมมือกันในการพัฒนา ระหว่างชุมชนกับองค์กรของพระสงฆ์ในเรื่องการบริหารจัดการ
- ๕) ควรมีการศึกษาบทบาทการพัฒนาชุมชนด้านการสาธารณสุข ตามแนว พระพุทธศาสนา
- ๖) ควรมีการศึกษาเรื่องรูปแบบของการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนโดยใช้หลักพุทธธรรม